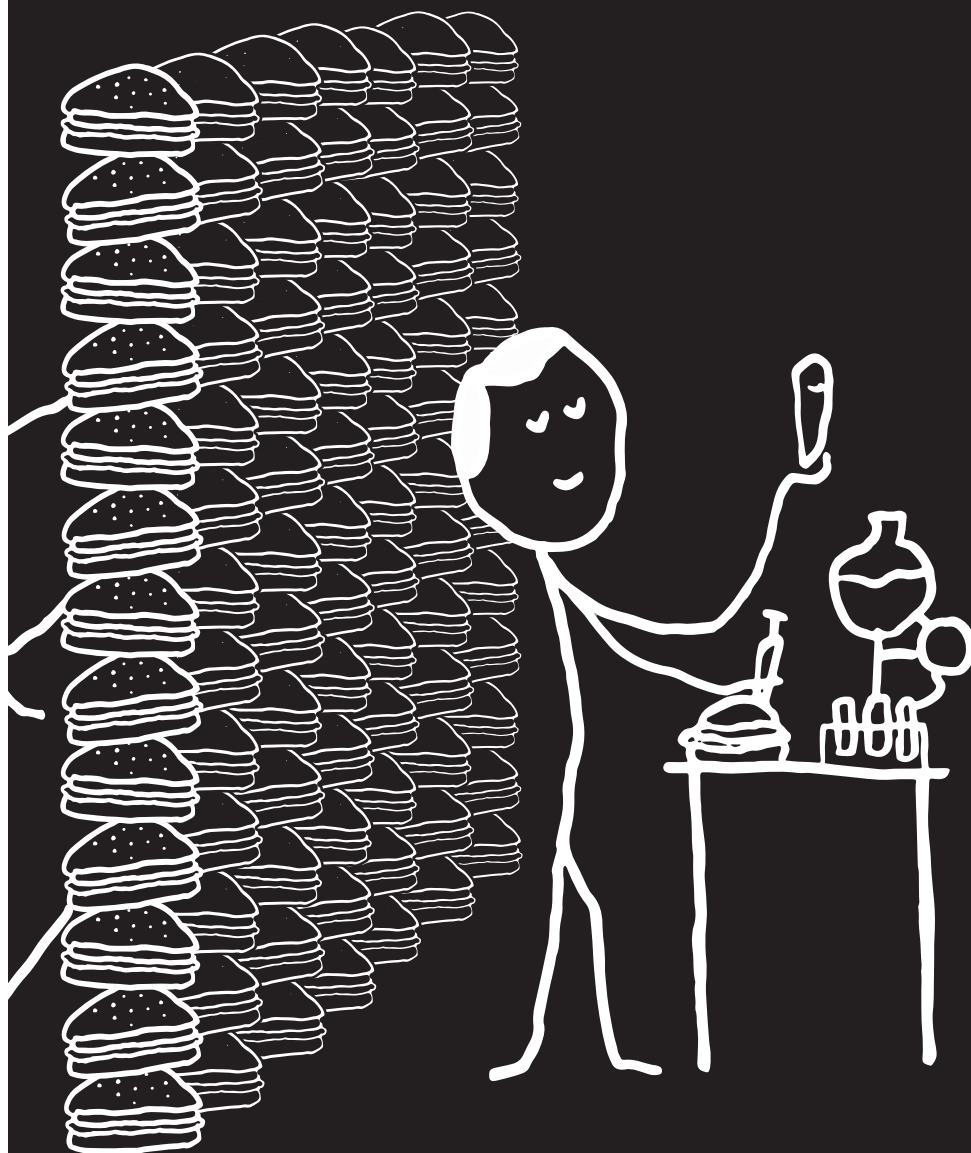

Deltaplan Voedselbeleid nodig voor gezondheid van mens, dier en milieu

Voedingsgerelateerde ziekten aan de ene kant, krakende verdienmodellen in de landbouw aan de andere kant en dat alles tegen de achtergrond van een groeiende maatschappelijke bewustwording van duurzaamheid en dierenwelzijn. Hoog tijd voor een Deltaplan Voedselbeleid, vinden **Hans Dagevos** en **Erik de Bakker**, 'want landbouw en voeding hebben een belangrijke bijdrage te leveren aan de gezondheid van mensen en de duurzaamheid van de planeet'.

De hoosbuien van afgelopen zomer in Brabant en Limburg, zoals Rob Meeuwissen in Gastel, worden in verband gebracht met klimaatverandering en dat is weer niet los te zien van de industriële, op fossiele grondstoffen gebaseerde veeteelt.

Wie in Nederland een supermarkt bezoekt, betreedt een voedselwalhalla. Producten afkomstig van de koude poldergrond tot de andere kant van de wereld vullen de schappen te kust en te keur en in kleuren en geuren. Behalve beschikbaar is voedsel ook zo betaalbaar dat we nog maar zo'n tien procent van onze inkomsten aan eten hoeven te besteden. Het aanbod en de vraagprijs hebben een hoge mate van perfectie bereikt – de hoorn des overvloeds voor een habbekrats.

Hoe bijzonder dit ook is vanuit historisch perspectief, we vinden het vandaag de dag vanzelfsprekend. Een vanzelfsprekendheid die doet vermoeden dat er niets aan de hand is in voedselland. Maar deze schone schijn bedriegt. De vanzelfsprekendheid laat onbesproken welke langetermijnpijn gepaard gaat met het kortetermijnfijn van bereikbare etenswaren en eetgelegenheden waarmee we omringd worden. De directe geneugten zijn ontkoppeld van hun nadelige effecten op de gezondheid van mens en milieu en het welzijn van dieren – kosten die evenmin

worden meegenomen in de prijs van voedsel.

DE URGENTIE VAN REGIE

De wereld van voedsel voorgespiegeld als een kalme zee, is een oppervlakkige voorstelling van zaken. Het gaat om een zee met troebele wateren, verraderlijke onderstromen en gevaar van springvloed. De problemen van het voedselsysteem klotsen inmiddels tegen de zeewering van de huidige verdienmodellen: vele varkensboeren staan onder water en menige glastuinder heeft natte voeten. Met de toename van voedingsgerelateerde ziekten rukt het wassende water op en met de impact die de heersende productie en consumptie van voedsel heeft op milieu en dier komen de dijken verder onder druk te staan. Vandaar ons pleidooi voor een deltaplan voor voedselbeleid dat regie geeft aan de acties van diverse belanghebbenden en waarin de duurzame bescherming van onze gezondheid en ons leefmilieu centraal staat. Zo'n deltaplan heeft ten minste twee speerpunten. Het eerste concentreert zich primair op de

menselijke gezondheid, het tweede op het produceren en consumeren met respect voor dier en milieu.

DE OBESOGENE SAMENLEVING

In het laatste kwart van de vorige eeuw liepen de cijfers al onmiskenbaar op als het ging over het aantal Nederlanders dat te dik was. Even na de eeuwwisseling meldde de Gezondheidsraad dat de gelijktijdige toename van bewegingsarmoede en overmatig eten ertoe hebben geleid dat ook in Nederland overgewicht epidemische vormen heeft aangenomen. Het overvloedige aanbod van voedingsmiddelen op steeds meer plekken toont hier zijn schaduwzijde. We leven in een obesogene samenleving: een omgeving die overconsumptie en snackgedrag stimuleert en de gezonde keuze niet faciliteert.

Toenemend overgewicht verhoogt de kansen op gezondheidsrisico's en bijkomende kosten voor de gezondheidszorg. De overmatige kilo's zijn bovendien niet gemakkelijk weer kwijt te raken, wat de hardnekkigheid van de overgewichtproblematiek voedt. Zorgelijk is eveneens dat sociaal zwakkere groepen oververtegenwoordigd zijn onder degenen die te kampen hebben met overgewicht en obesitas. Hoewel de 'verdikkingstrend' de voorbije jaren is afgevlakt, betreft het hier wel een stabilisering op een hoog niveau van de helft van de volwassen Nederlanders die te zwaar is.

Voor een daadwerkelijke ombuiging van de trend is een gecoördineerde inspanning nodig, waarin overheden, bedrijven, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties en actieve burgers allemaal een rol hebben. Een integrale aanpak die de huidige kaders van zelfregulering overstijgt, gericht op een meer radicale omvorming van onze eetomgeving. Een aanpak ook die nadrukkelijk ruimte geeft aan ethisch-maatschappelijke discussies (over financiële stimuli, over het aanspreken van burgers, over keuzevrijheid, over interventies van overheidswege en dergelijke) is hier geen luxe maar noodzaak.

ACHTER DE VITRINES

Kijken we naar de wereld die schuilgaat achter de voedselvitrines, dan belanden

we als Alice in Wonderland in een 'konijnenhol' waarin de vraagstukken delirisch dreigen te worden. Een voorbeeld: de recente catastrofale droogte in Ethiopië en de zomerse hoosbuien met hagelstenen die Limburgse en Brabantse boeren onlangs teisterden, worden beide met klimaatverandering in verband gebracht door onze weermannen en -vrouwen.

Deze verandering van klimaat staat niet los van een industriële, op fossiele grondstoffen gebaseerde veeteelt en een wereldwijde groei van vlees- en zuivelconsumptie die ecosystemen, milieu, natuur en landschap en – op termijn – ook de mondiale voedselzekerheid bedreigen.

Betrekken we daarbij de maatschappelijke kritiek op 'megastallen', de gezondheidseffecten van veebedrijven op omwonenden, de discussies over dierenwelzijn, biotechnologie, handelsakkoorden zoals de TTIP, de niet aflatende stammenstrijd tussen gangbare en ecologische landbouw, dan is het niet verbazingwekkend dat elk debat over een duurzaam voedselsysteem uitwaaiert over vele issues en strijdige perspectieven kent. Dat er acties nodig zijn, zal geen deskundige ontkennen, maar net zoals bij volksgezondheid geldt ook hier: die acties vereisen een ander elan en meer bezieling dan de huidige. Duurzamer maken van de productie en consumptie van voedsel is tegelijkertijd topprioriteit en grootse opgave. We illustreren dit aan de hand van de 'eiwittransitie': meer plantaardig eten, minder voedsel van dierlijke origine.

DE EIWITTRANSITIE SMOORT

Binnen de wetenschap is men het er algemeen over eens dat een duurzame transitie van het voedselsysteem niet mogelijk is zonder de huidige wijze van vlees- en zuivelproductie en -consumptie structureel te veranderen. Dit betekent zowel anders als minder produceren en consumeren. De productie en consumptie van dierlijke producten zijn ecologisch belastend, waardoor verduurzaming gebaat is bij een overgang naar voedingsmiddelen met een sterkere, plantaardige basis. Dit wordt aangeduid met de eiwittransitie.

Wie schetst echter onze verbazing: naarmate de wetenschappelijke bewijs-

last voor de urgentie van het maken van deze omslag stijgt, dalen de (financiële) mogelijkheden om dit vraagstuk op en aan te pakken. Terwijl het eiwitvraagstuk ten tijde van het kabinet-Balkenende IV nog beleidsprioriteit had, rest tegenwoordig het politieke taboe op vleesminderen. Nederland had, mede dankzij publiek gefinancierde onderzoeksprogramma's, in het recente verleden een koploperspositie op het gebied van de productie van vleesvervangers en het onderzoek naar kansen en knelpunten in de markt en maatschappij voor de eiwittransitie. Tegenwoordig echter moeten pioniers aan de productiezijde het van crowdfunding hebben, zoals de Vegetarische Slager eind vorig jaar illustreerde, en staan maatschappelijke organisaties en onderzoekers die het onderwerp op hun agenda's willen houden goeddeels financieel droog. Zo'n klimaat smooit de eiwittransitie.

INNOVATIEBELEID

Innovatie ligt velen in de mond bestorven. Niet in de laatste plaats bewindspersonen en brancheorganisaties, die zich opwerpen als hartstochtelijke voorstanders van innovatie. Maar dit geldt niet voor elke innovatie. Want in weerwil van het feit dat een nieuwe generatie veggieburgers zich aan het imago van 'suf en smaakloos' heeft weten te ontworstelen en er veelbelovende technologische mogelijkheden in het verschiep liggen, ontbreekt het grote geld. Een biefstuk van soja en tarwe die qua smaak en bite de concurrentie aan kan met zijn dierlijke tegenhanger, mag de kwalificatie innovatief krijgen, maar moet het vooralsnog stellen zonder grote investeringen. Deze innovatie is blijkbaar te radicaal, te bedreigend voor de gevestigde orde en van te lange adem voor durfkapitalisten. In Europa en Nederland is het wachten op een equivalent van het traject dat in Amerika loopt en gericht is op de ontwikkeling van de 'impossible burger', een veganistische hamburger van 'namaakvlees', en waarin wel voor tientallen miljoenen dollars geparticipeerd wordt door durfkapitalisten. Hoewel er veel voor en over te zeggen is dat juist het innovatiebeleid van de overheid gericht

moet zijn op zulke radicale innovaties, is de beleidspraktijk dat de morele en financiële overheidssupport uitgaan naar incrementele (stapsgewijze) innovaties in de veehouderij en vleesindustrie die de bestaande productie en logistiek optimaliseren.

MAATSCHAPPELIJKE TEMPERATUUR

De eiwittransitie is niet alleen een kwestie van aanbod en technologie, maar is evenzeer afhankelijk van de vraagkant. Het gaat hier om ontwikkelingen in de samenleving en over veranderende eetpatronen. Zo spelen de vleesvervangers in op de trend van flexitarisme. Flexitariërs zijn consumenten die een of meer dagen per week geen vlees eten. Veel Nederlanders zijn intussen flexitariër. Ook als we kijken naar de vraagkant van de voedselmarkt doet zich een discrepantie voor: terwijl vleesminderen aan het inburgeren is, marginaliseert het (consumenten)onderzoek naar dit verschijnsel. Het onderzoek dat verschillende Nederlandse instituten hieraan hebben gedaan, stukt sinds de tijd van de topsectoren is ingegaan in 2011. En dat terwijl er nog zoveel vragen zijn te beantwoorden over waarom mensen ervoor kiezen om minder vaak vlees te eten, wat voor hen aantrekkelijke alternatieven zijn, dan wel of en in hoeverre hun vleesminderen verband houdt met hun beeld van de veehouderij en de vleesindustrie. Bovendien is het slagen van de eiwittransitie voor een belangrijk deel afhankelijk van het vertrouwen van consumenten, burgers en hun maatschappelijke organisaties; van de bereidwilligheid in de samenleving om leefstijlen en consumptiepatronen te veranderen. Zowel voor beleid als bedrijfsleven is het daarom van grote betekenis dat de maatschappelijke temperatuur wordt gemeten en we proberen te begrijpen wat er gebeurt op het niveau van mens en maatschappij.

STURINGSFILOSOFIE

De vanzelfsprekendheid van voedsel is een valkuil. Wie erin valt, doet er het zwijgen toe en beperkt het blikveld. Politiek gezien is voedsel geen hot issue als we kijken naar de bescheiden aandacht die

Pionier van de eiwittransitie via crowdfunding.

het kreeg in de vorige verkiezingsprogramma's en de plaats die voedselzaken doorgaans innemen op de politieke agenda. We zouden willen dat dit anders wordt en voedsel een weloordachte en stevige positie krijgt in de aankomende verkiezingsprogramma's, en eveneens een onderwerp wordt waarover het gaat in de verkiezingscampagnes en ter tafel komt tijdens de kabinetsformatie. Niet alleen omdat de vragen en opgaven te belangrijk zijn om onopgemerkt te blijven en ongenoemd te laten, maar ook omdat de voedselwereld het niet kan zonder overheid. Met het oog op duurzaamheid en gezondheid worden noodzakelijke veranderingen niet of te traag ingezet als ze worden overgelaten aan het zelfregulerende vermogen van bedrijf en burger. Zoveel mogen we wel geleerd hebben de afgelopen jaren. Het is zoeken naar een andere sturingsfilosofie.

Recentelijk is gesproken over een terugkeer van een apart ministerie onder de naam ministerie van voedsel of over een ministeriële minister van voedselbeleid. Zinnige discussies, zolang ze organisatorische herschikking niet gelijkschakelen aan inhoudelijke vernieuwing door te verkondigen of te suggereren dat met een nieuwe minister respectievelijk nieuw ministerie de problemen van het huidige voedselsysteem zijn opgelost.

NETWERK

Om de primaire aandacht af te leiden van departementale reorganisaties

hebben wij het liever in dit stadium over een deltaplan dat voedselbeleid vorm en inhoud gaat geven. Een deltaplan dat stoelt op een bestuurlijke netwerkorganisatie, over en rond de ministeries heen, dat stuurt op combinatie en confrontatie van verschillende visies van belanghebbenden rond voedsel, op het stimuleren van (radicale) innovaties en de ontwikkeling van strategieën waarin meerdere transitiepaden ruim baan krijgen, en op het integreren van maatschappelijk-ethische discussies over de toekomst van het voedselsysteem.

Dit deltaplan voor voedselbeleid gaat ook de huidige bestuurlijke versnippering van voedselaangelegenheden over diverse ministeries (EZ, VWS, I&M, Buitenlandse Handel & OS) tegen en zet langere tijdlijnen uit. Het is bovendien een deltaplan dat, behalve oor heeft voor de noodkreten en alarmbellen die klinken over 'overstromingsgevaaren en waterkeringsproblemen', vooral ook opereert vanuit het perspectiefvolle besef van de belangrijke bijdragen die landbouw en voedsel hebben te leveren aan de gezondheid van mensen en de duurzaamheid van onze planeet. ①

Hans Dagevos en Erik de Bakker zijn beiden senior onderzoeker aan Wageningen University & Research. Hans Dagevos is tevens lector aan Hogeschool Inholland.

Beeld: Patrick Klumper en Susan Rexwinkel